

HECE TASLARI

aylık şiir dergisi

72.on5şubat2021

Gülistanda Kış Faslı (Divan Edebiyatında ‘Şitaiyye’ye Dair)

● Mehmet Pektaş

Güçlü bir gelenekten beslenen ve sanat anlayışını buna göre şekillendiren divan şairi dış dünyayı geleneğin belirlediği bakış açısına göre algılar. Bu bakış açısı tabiatı mevcut görüntüsünden sıyrarak kısmen de olsa mücerret bir hale büründürür. Mücerret imgeler şairin zihin süzgecinden geçtikten sonra divan edebiyatının kendine özgü sanat telakkisi, söz varlığı ve üslup özellikleri çerçevesinde estetik bir ifadeye dönüşür. Bu süreçte şairin dış dünya ile kurduğu ilişki zaman zaman çok sınırlı bir düzeye inse de tam bir kopuştan söz edilemez. Böyle bir iddia sanatın doğasına da uygun değildir. Tabiat ve tabiat olayları geleneğin çizdiği sınırlar içerisinde şiirlere yansırken bahariyye, cemreviyye, temmuziye, hazaniyye, şitaiyye gibi edebi türler oluştuğu görülür.

Divan edebiyatında hâkim mevsim bahar olmakla birlikte İskender Pala'nın ifadesiyle “karda tavşan izi gibi seyrek” de olsa kış şiirlerine rastlanır (Pala 2002: 216). Şita kelimesinden gelen ‘şitaiyye’ye sözlükte “kış ile ilgili, kışlık” karşılığı verilir (Muallim Naci, 2006: 945). Edebiyat terimi olarak ise “Teşbib bölümünde kış ve kış hallerinden bahsedilen kaside.” şeklinde tanımlanır (Pala, 2009: 433; Olgun, 1973: 139). Oysa hem mesneviler içerisinde kış konulu bölümlere hem de diğer nazım şekillerinde yazılan soğuk ve kışa dair şiirlere rastlanır. Cemâlî'nin *Hümâ ve Hümâyun*'unda, Fahrî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'inde, Hassan'ın *Mihr ü Müşteri*'sinde Tacizâde Câfer Çelebi'nin *Hevesnâme*'sinde kış tasvirleri yer alır (Şentürk, 2002: 256-258). Şeyh Gâlib'in, *Hüsn ü Aşk* isimli eserinde Aşk, Hüsn'e kavuşmaya çalışırken aniden bastıran kış ve karanlığı da aşmak zorunda kalır (Doğan, 2006: 271- 285). Fuzûlî'nin *Leylâ ile Mecnûn*'unda Leylâ'nın Mecnûn'a kavuşamayacağını anlayarak canından ümidini kesmesi kış dekoru içerisinde anlatılır (Doğan, 2007: 503-508). 19. yy'da Tırnakçızâde Mehmed Said Zîver Bey tarafından mensur bir şitaiyye de

kaleme alınmıştır (Yekbaş, 2009: 148). Kış, ayrıca Lâmiî Çelebi'nin *Münâzara-i Bahâr u Şitâ* ve Sıdkî Paşa'nın *Berf ü Bahâr* adlı eserlerinde olduğu gibi, münazara türünde kaleme alınmış eserlere de konu olur. Hal böyle olunca kış ve soğuk tasvirine yer veren tüm metinlere “şitaiyye” demek daha kapsayıcı bir tanımlama olacaktır (Akkuş, 2007: 241, 242). Kar anlamına gelen “berf”le ilgili berfiyyelerle sonbahar temalı hazaniyyeler de şitaiyelere yakın türlerdir. Bu tarz şiirleri ayrı birer tür olarak kabul etmek mümkün olduğu gibi şitaiye içerisinde değerlendirmek de mümkündür (Gökâlp, 2009: 423). Karsız bir kış düşünmeyen şairler, şitaiyelerde karla ilgili söz oyunlarına sıkça başvururlar. Berfiyyelerle şitaiyyeler arasında kesin bir çizgi çekmek kolay değildir.

Şitaiyelerin en yaygın görüldüğü nazım şekli olan ve genellikle bir büyüğü övmek için yazılan kasideler belli bir kompozisyona göre tertip edilirdi. Buna göre kasidenin “nesib” veya “teşbib” olarak adlandırılan giriş bölümüne bir betimlemeyle başlanması âdettendi (Dilçin, 1999: 124). Kasideler ramazan ayının gelişi, bayram, bahar, yaz, kış gibi bir vesileyle din veya devlet büyüğüne sunulurdu. Kasideler nesib bölümünde işlenen konuya göre (ramazaniyye, ıydiyye, bahariyye, temmuziyye, şitaiyye), redif kelimelerine göre (gül, nergis, güneş, lal) veya kafiye mısrasının son harfine göre (raiyye, mi-miyye gibi) adlandırılırdı (Çavuşoğlu, 1986: 20).

Şitaiyyelerde kar, kış, soğuk ve buz kelimeleri etrafında zengin çağrışımlar uyanır. Tabiatın kar altındaki görüntüsü pek çok benzetmeye konu olur. Kış, mecazî olarak insan hayatının son dönemi ile özdeşleştirilir. Sonu, tükenmişliği, yaşlılığı ve ölümü temsil eder. Şair, kışın baharı özler, iç mekâna kapalı kalması, eğlence ve sohbet meclislerinden ayrı kalması onda olumsuz duygular uyandırır (Akkuş,

2007: 242). Diğer yandan sosyal hayat her şeye rağmen devam eder. Açık havadaki sazlı sözlü eğlencelerin yerini helva sohbetleri alır. Uzun kış gecelerinde erkenden kapıları kapanan dergâhlarda ve konaklarda şiir ve musiki meclisleri kurulur. Sanat sosyal hayatın içerisinde farklı bir hal alarak varlığını sürdürür (Pala, 2002: 216-217).

Karın yağmasıyla birlikte yeryüzünün beyaz bir örtüyle kaplanması, soğğun dış dünyada meydana getirdiği doğa olayları, şairlerin hayal güçlerini harekete geçirir. Şairler kar, kış, soğuk ve buz etrafında ince hayaller, orijinal benzetmeler kurarlar. Necatî, aşağıdaki beyitte kışın gelmesinden duyduğu üzüntüyü karı çekirgeye sevincini ise bu çekirgeler tarafından istila edilen yeşil bir tarlaya benzeterek anlatır. Kar çekirgeleri gökten indi mi sevincin yeşil tarlasından ürün beklememek gerekir. Başka bir beyitte şair, karı pervane böceklerine benzetir. Kar pervanelerinin kaybolması için cihanı aydınlatan güneş mumu yanmalıdır. Nasıl ki pervaneler kendilerini mumun ateşine atıp yok ediyorlarsa, kar da güneşin ortaya çıkmasıyla kaybolacaktır (Kaside 14/3) Necatî'nin kullandığı bir başka hayal ise insanların kış geldiğinde çerağ yani mum yakmalarıdır. Diğer mevsimlerde çerağ sadece geceleyin aydınlanma amacıyla yakılacakken kışın hava kapalı olduğundan ve belki az da olsa ısısından yararlanmak için, gündüz vakti de yakılır. Şair bu realiteyi şairane bir sebebe bağlar güya insanlar çerağ yakarak güneşi aramaktadırlar. Yani güneşi mumla ararlar (Kaside 14/7).

Oldı çünkim melah-ı berf havadan nâzil
Mezra'-ı sebz-i tarabdan gönül umma hâsıl
Necatî (Kaside 14/1)

Cinânî, kış ve yazı birbirine düşman iki hükümdara benzetir. Kış şahı gökyüzüne askerlerini salınca korkuya kapılan doğu hükümdarı (güneş) görünmez olur. Sonraki beyitlerde şair, beyaza bürünen ağaçları kar askerinin ak çadırları olarak düşünür (Kaside 30/2). Kış askerinin hücumu ile bahar şahı kaçar; kış bu mücadeleden yüz akıyla çıkar (Kaside 30/3).

Sipihre şâh-ı şitâ 'arz idüp leşker
Görinmez oldu bu havf ile hüsrev-i hâver
Cinânî (Kaside 30/1)

Mesîhî, kışın güneşin bulutların arkasından görünmemesinden hareket ederek bulutu pamuğa, güneşi de pamuklara sarılmış ayva-ya benzetir. Felekse omzuna bulutlardan post vurmuş bir ihtiyardır. Şair başka bir beyitte, kışın suyun üzerinde buz tabakası oluşmasından hareket eder. Su, bu haliyle sırça saray içerisinde gizlenen gün görmedik bir sevgili gibidir (Kaside 11/4). Başka bir beyitte ise soğuk Nemrut'a benzetilir. Şair Hayy ve Kadir olan Allah'ın ateşi gülistana çevirmesine şükreder. Beyitte Hz. İbrahim'in ateşe atılması hatırlatılırken kıssadakinin tersine bir durum söz konusu edilir. Soğuk Nemrut'u halkı öldürmeye kast ederken ateşin sayesinde ortalık gülistana döner (Kaside 11/5). Şair başka bir beyitte ise kışın suyun soğumasından yola çıkar. Güya, su tıpkı bir insan gibi kıştan soğumuştur. Bu tavrında da haksız değildir, kış onu buzdan bir kalede hapsedmektedir (Kaside 11/6). Başka bir beyitte ise şair, evlerden yükselen dumanların soğuktan perişan olan insanların ahlarının dumanı olduğunu söyler (Kaside 11/9). Nihayet sözü kendi durumuna getiren Mesîhî, Hasan Paşadan kendisi için bir kürk ister, soğuktan ancak kürkten hisara girerek kurtulabileceğini söyler (Kaside 11/33).

Mihr ayvasını kat kat penbeye sardı sehâb
Postın urındı eginine bulutdan çarh-ı pîr
Mesîhî (Kaside 11/2)

Gelibolulu Mustafa Âlî, soğğu kocakarıya benzetir. Gökyüzü ise aksakallı bir ihtiyardır. İnsanlar kar yağıyor sansa da aslında kocakarı, gökyüzünün sakalını yolmaktadır.

Karlar yağdı sanur halk velî berd-i 'acûz
Sakalın yolmadadır zâl-i sipihrün tel tel
Mustafa Âlî (Kaside 21/10)

Bâkî, yaşadığı ihtişam dolu devrin de etkisiyle olsa gerek karı yeryüzüne bedavadan dö-

külen akçelere benzetir. Bu akçelerle ovaların eteği, dağların cepleri dolar.

Zemîne bâd-ı hevâdan çok akçe düştü yine
Pür itti dâmen-i sahrâyı toldı ceyb-i cibâl
Bâkî (Kaside 21/2)

Nev'î, kışın gelmesi ve ortalığın buz tutmasını, yeryüzünü yeşil sırçaya benzeterek anlatır. Kışın gelmesiyle yeşil sırça kırılmış ve her yer cam parçaları ile kaplanmış. Başka bir beyitte kar pamuğa, saba rüzgârı hallaca, servi ağacı ise yaya benzetilir (Kaside 20/7). Diğer bir beyitte yapraklarını döken ve üzerine kar yağan servi soğuk havadan etkilenmediğinden gömlekle gezen delikanlıya benzetilir (Kaside 20/8).

Şikest oldı meger mînâ-yı ahzar
Zemîn pür hurde mînâ ser-â-ser
Nev'î (Kaside 20/1)

Hasan Ziyâî, kar yağınca yeryüzünü ak bir deniz gibi görünür. Bir beyitte, karın yağması güneşin balık burcuna girmesi ile anlatılır. Güneş şubat ayında balık burcuna girerek onu avlamış olur. Kar gibi görünen güneşin yakaladığı bu balığın pullarını kazıyarak dökmesidir (Kaside 2/3). Başka bir beyitte karın yağışı felek değirmeninin un öğütmesi olarak düşünülür (Kaside 2/7). Felek yaz defterini yırtıp atmıştır, gökten dökülen kâğıt parçalarıdır (Kaside 2/10). Felek hallacı yay (kavs) burcunu eline almış, pamuk atmaktadır. Yeryüzüne kar olarak dökülen pamuk parçalarıdır (Kaside 2/11) Başka bir beyitte ise kaza mimarının viraneye dönen dünyayı tamir ettiği anlatılır. Dünyaya kar olarak yağansa bu tamirat sırasında kullanılan ve yere dökülen kireçten başka bir şey değildir (Kaside 2/12) Diğer bir beyitte ise dünya kocakarıya benzetilir. Kar olarak yağansa bu kocakarının saçlarıdır (Kaside 2/15).

Rûzgâr ile cihâna tağilup berf-i şitâ
Gösterür şimdi cihân sahnını bir ak deryâ
Hasan Ziyâî (Kaside 2/1)

KAYNAKÇA:

Ahmet Atillâ Şentürk, XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler, Kitabevi Yay., İstanbul, 2002.

Ali Nihat Tarlan, Necatî Beg Divanı, Akçağ Yay., Ankara, 1992.

Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK Yay., Ankara, 1999.

Cihan Okuyucu, Cinânî, Hayatı, Eserleri, Divanının Tenkidli Metni, TDK Yay., Ankara, 1994.

Haluk Gökalp, "Eski Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi", Başlangıçtan Günümüze Tür ve Şekil Bilgisi, Kriter Yay., İstanbul, 2009, ss. 175-441.

Hakan Yekbaş, "Tırnakçı-zâde Mehmed Sa'îd Zîver Bey ve Mensur Şitâiyyesi", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, İstanbul 2009, ss. 147-184.

İskender Pala, Şairlerin Dilinden, L&M Yay., İstanbul, 2002.

....., Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yay., İstanbul, 2009.

Kudret Altun, Gelibolulu Mustafa Âli ve Divânı (Vâridâtü'l-enika), Özlem Kitabevi, Niğde, 1999.

Mehmet Çavuşoğlu, "Divan Şiiri", Divan Şiiri, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), Sayı: 415-416-417, Temmuz, Ağustos, Eylül 1986, ss. 17-77.

Mertol Tulum ve Ali Tanyeri, Nev'î Divanı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1977.

Metin Akkuş, Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Fenomen Yay., Erzurum, 2007.

Mine Mengi, Mesihî Divânı, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1995.

Muallim Naci, Lûgat-ı Nâci, Çağrı Yay., İstanbul, 2006: 945

Muhammed Nur Doğan (Haz.), Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk, Yelkenli Yay., İstanbul, 2006.

....., Fuzuli, Leyla ve Mecnun, YKY Yay., İstanbul, 2007.

Müberra Güngendereli, Hasan Ziyâî Hayatı-Eserleri-Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.

Sabahattin Küçük, Bâkî Divânı, TDK Yay., Ankara, 1994.

Tahir'ül Mevlevi (Olgun), Edebiyat Lügatı, Endurun Kitabevi, İstanbul, 1973.

